

İSKENDER OĞLU, REŞİD: BEYLERBEYİ GAZİ İSKENDER PAŞA (1494-1571), ANKARA, 1989.

*Yard. Doç. Dr. İlknur POLAT HAYDAROĞLU**

Beylerbeyi Gazi İskender Paşa'yı tanıtmak amacıyla torunu Reşid İskenderoğlu(**) tarafından yazılan bu kitap, Önsöz, 8 Bölüm Ekler, Bibliyografya kısımlarından oluşan 99 sayfalık bir eserdir.

Geçmişlerine saygı duyan milletlerin geleceklerine sahip çıkma yolunda yapacakları en isabetli davranış, tarihlerini her yönüyle öğrenmek, ders almak, edinilen tecrübe ve değerleri gelecek kuşaklara aktarmaktır. Olayları olduğu kadar, olayları yaşayan kahramanları, adı bilinmeyen ya da nam almış nice kişileri tanımak ve tanıtmak; tarihimizi, atamızı, varlığımızı tanımak, öğrenmek ve tanıtmak demektir. Tarihe geçmiş, iz bırakmış, adı kalmış ya da unutulmakta olan nice kahramanları, yaptıkları işleri; verdikleri hizmetleri, ufak da olsa vatanına, milletine sağladıkları yararları öğrenmek ve öğretmek tarihçilere olduğu kadar, sorumluluk sahibi her kişiye düşen millî bir görevdir. Bu noktadan hareketle, tarihe bir hizmeti dokunması ve ecdadının tanınması amacıyla kaleme alınan Beylerbeyi Gazi İskender Paşa'yı tanıtan kitabın yazarı, önsözünde bu çalışmayı neden yaptığını uzun uzun anlatmaktadır.

Gazi İskender Paşa, Osmanlı Devleti'nin Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman Han dönemlerinin Vali ve Kumandanlarından. İlerleme, gelişme ve büyüme politikası içinde gazalarla dolu bir dönemin kumandanlarından olan Gazi İskender Paşa, tarihçiler tarafından Çerkez İskender Paşa diye anılmaktadır. Devlete valilik, kumandanlık mertebelerinde nice hizmetler veren, evlatlar da yetiştirmiş olan Gazi İskender Paşa, cesur, savaşçı olduğu kadar

* Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Halen hayatta olan kitabın yazarı Avukat Reşid İskenderoğlu aynı zamanda İskender Paşa Vakfı'nın da mütevellisidir.

şair, bilgin ve tarihçi yönüyle de tanınmaktadır. Arapça-Farsça bilen, şiirleri ve Divanı bulunan Paşa görev yaptığı yerlerde sosyal yardım ve adalet için çalışmış, halk yararına birçok kurum ve binaları yaptırmış ya da onarttırarak hizmete açmıştır.

Devlet görevlerinde gösterdiği başarılar, yararlıklar devrinin tarihçileri tarafından övgüyle anlatılmaktadır (s. 48-60). Çaldıran, Mercidabık savaşlarında bulunan, Kanunî Sultan Süleyman'la Macaristan seferine katılan Gazi İskender Paşa'yı tanıtan bu kitapta, plân açısından Paşa'nın devlet görevleri, milletine yaptığı hizmetler girift bir şekilde olduğu için ilk dört bölüm birbirine bağlı bulunmaktadır. Devlet görevlerini yerine getirirken bulunduğu yörenin halkına da yardımcı olup hizmet vermeye çalışan İskender Paşa, çeşitli eserleri, yapıları da gerçekleştirmiştir. Eserde bu çalışmalarını içiçe anlatılmış, bir tek bölüm halinde verilebilecek nitelikteki 2., 3. ve 4. bölümlerde (s. 6-48) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Van Kalesi'nin (s. 9), İskender Paşa Camii'nin (s. 34), Ahlat Camii'nin (s. 37), Kanlıca Camii'nin (s. 44) yapım ya da onarımı gibi hayır işlerine çok önem veren Gazi İskender Paşa, Van Valiliği (s. 7), Erzurum Beylerbeyliği (s. 10), Diyarbakır Beylerbeyliği (s. 28), Bağdat Valiliği (s. 39), Mısır Valiliği (s. 41), gibi önemli görevlerde bulunmuştur.

Aral Gölü ile Hazar Denizi kuzeyinde yerleşmiş Kazan Hanlığı'na bağlı Kabartay Oymağı'nın boylarından olan Gazi İskender Paşa'nın babası, Moskof Prenslüklerinin müslüman Türk kabile ve aşiretleri üzerine yaptıkları saldırılarda, savaş sırasında şehit düşmüş, İskender Paşa da ailesiyle birlikte Osmanlı ülkesine göç etmek zorunda kalmıştır. Önce Trabzon'a yerleşen, o sırada Trabzon Valisi olup, İmparatorluğu devralmak üzere İstanbul'a hareket eden Yavuz Sultan Selim'le birlikte Ordu-yu Hümayun'a katılarak İstanbul'a gelen İskender Paşa, Bostancıbaşı, Çavuşbaşı gibi görevlerde bulunmuştur (s. 3-4). Daha sonra Karaman Beylerbeyi Bosnalı Hüsrev Paşa'nın emrinde görev almış, onunla Diyarbakır'da, Mısır'da, Rumeli'de bulunmuş ve Paşa'nın takdir ve teklifi üzerine Mirlivalığa kadar yükselmiştir (s. 6). İskender Paşa Mirliva olduğu sırada Kanunî Sultan Süleyman Han'ın Macaristan üzerine yaptığı sefere katılmış, Budin Kalesi'nin fethinde yararlıklar göstermiştir. Bu hizmetlerinden dolayı 1546'da Arap-Acem Defterdarlığı'na, 1547'de Edirne Defterdarlığı'na getirilmiş, 1548'de İran Şahı'nın oğlunun Osmanlı Devleti'ne sığınması nedeniyle çıkan savaşa Kanunî Sultan Süleyman'ın maiyetinde katılmıştır. Aynı yıl Van Vali-

si olan (s. 7) İskender Paşa 1551 yılında Erzurum Beylerbeyliği'ne tayin olunmuştur (s. 10). Bu görevi ifa ederken Ardanuç Kalesi'ni alan, Ardahan ve çevresini fetheden (s. 11) Narman Kalesi'ni kansız zapteden (s. 26) İskender Paşa'ya bundan sonra Diyarbakır Beylerbeyliği verilmiştir (s. 28). Paşa, Diyarbakır valiliğinde bulunduğu sırada diğer görev yerlerinde yaptığı gibi çeşitli hayır işlerini sürdürmüştür. İskender Paşa Camii'ni yaptıran Paşa, bir hamam, o zaman un fabrikası görevini gören beş değirmen, bir köşk yaptırmış, Hamravat Suyu'nun şehre akmasını sağlamıştır. Ayrıca Bitlis ile Ahlat arasındaki yol üzerinde Rahva adlı geçitte Başhan Kervansarayının onarım ve inşasını gerçekleştirmiştir (s. 29). Ondört sene Diyarbakır Valiliği yapan Paşa, Üyanizade isyanını bastırmak üzere görevlendirilmiş ve Bağdat Valiliğine atanmıştır (s. 31). B. raya atanması ile ilgili satırları kitaptan aynen aktarıyoruz. "...İskender Paşa Bağdat'ta vazifeye başladığı sırada büyük çapta ayaklanma ile karşı karşıya bulunuyordu. Esasen bu isyanı bastırabilecek yetenekte olduğu takdir edilerek bu göreve atanmıştı. Bu takdirde lâyük olduğunu da çetin bir savaşımdan sonra kanıtlamıştı. Paşanın vazifeye başladığı sırada Ceziret-ül-Arap Emiri bulunan Üyanizade'nin isyan ederek, o çevre halkına verdiği büyük zarar üzerine, Dersaadet'ten kendisine verilen emir bu ayaklanmanın bastırılmasını bildiriyordu. Paşa'nın işe el atmasından önce, Üyanoğlu bu yörede bazan Kürtlere ve bazan da Araplara reislik yapmış ve zaman zaman isyan ve talanlara başvurmuştu. Bu son ayaklanmasının bastırılması da Paşa'ya verilmişti..." (s. 39). Bundan sonra harekete geçen İskender Paşa komutasındaki ordu, Arap askerleriyle Sadrülücran mevkiinde karşılaşmış, Arap askerleri bozguna uğratılmıştır. Yakalanacağını anlayan Üyanoğlu İskender Paşa'dan af dilemiş, padişaha itaat etmesi ve senede onbeşbin altını Basra Hazinesi'ne vermesi, teminat olarak birkaç evladını Basra Kalesi'ne göndermesi şartları ile Osmanlı tabiyetini kabul etmişti (s. 39-40).

Bağdat'ta üç sene görev yapan İskender Paşa 1569 da Mısır Valiliğine atanmıştır. Mısır Valisi Sinan Paşa'nın, **Yemen İsyanı**'nı bastırmak üzere ayrılmasından sonra 10 ay boyunca görev yaptığı Mısır'dan, Sinan Paşa'nın yerine gelmesiyle ayrılmış, İstanbul'a gelmiş ve aynı yıl içinde (1571) vefat etmiştir.

İskender Paşa'nın bu görev ve hizmetlerini ayrıntılı bir şekilde vermeye çalışan yazar, özellikle hangi İskender Paşa tarafından yaptırıldığı konusunda çeşitli görüşlerin bulunduğu ve tartışmaların yapıldığı Kanlıca Camii'nin (s. 44) dedesi Gazi İskender Paşa tara-

findan yaptırıldığını belgelerle destekleyerek açıklamaya çalışmaktadır.

5. Bölümde (s. 48-60) yer alan, "Tarihçilerin İskender Paşa Hakkındaki Görüşleri", başlığı altında, içlerinde Evliya Çelebi (s. 53), Mehmet Süreyya (s. 57), Solakzade (s. 52) gibi tarihçilerin de bulunduğu 10 kadar tarihçinin görüşleri ve 2 Ansiklopedinin Paşa ile ilgili maddeleri verilmektedir.

Aynı isimde pek çok kahraman bulunan Osmanlı tarihinde birçok ünlü şahsiyet, lâkaplarıyla veya tanındıkları bazı özellikleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Yazar 6. Bölümde (s. 60-65) aynı isimdeki tarihî şahsiyetleri (19 tane İskender Paşa'dan söz ediyor) kısaca tanıtırken hangisinin dedesi Gazi İskender Paşa olduğuna kesinlik kazandırmaktadır. Bu kısımda aynı isimde olan ve görevleri, lâkapları veya bazı özellikleriyle birbirinden ayrılan İskender Paşalar hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Bunlar kitaptaki sırasıyla; Fatih Sultan Mehmet devri ricalinden ve II. Bayezid Han'ın vezirlerinden olan İskender Paşa, Yavuz Sultan Selim zamanı Trabzon ve Kastamonu valilerinden olan İskender Paşa (s. 60), Kanunî Sultan Süleyman devri vüzerasından, Mısır Valisi, Anadolu Beylerbeyliği yapan İskender Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devri vüzerasından, Erzurum Beylerbeyliğinde bulunan, Yavuz Sultan Selim devrinde de Mısır Valisi olan İskender Paşa, Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Valiliği ve Rumeli Beylerbeyliği görevini yürüten İskender Paşa (s. 61), Ozi ve Bosna Beylerbeyi İskender Paşa, Silistre Valisi İskender Paşa, Rumeli Defterdarlığı yapan İskender Çelebi, Kırım Hanzadelerinden İskender Menküp (s. 62), Fatih Sultan Mehmet'in özel görevlilerinden Bosna Valisi, Rumeli Beylerbeyi İskender Paşa, Yavuz Sultan Selim zamanında vefat eden Beylerbeyi ve Vezir İskender Paşa, Gürcü Hanlarından Zekim Han'ın oğlu, Zekim Beylerbeyi İskender Paşa, Kanije Mutasarrıflığı, Bosna, Uzi Valiliği görevlerinde bulunan İskender Paşa (s. 63), Habeş Beylerbeyliği yapan İskender Paşa, Polonya asıllı olup İlkıniski olan adını müslümanlığı seçerek değiştiren İskender Paşa, Persbay kölelerinden iken Zübeyd'e giderek Yemen'i zapteden İskender Paşa ve Karaca Ahmet Paşa'nın oğlu İskender Paşa'lardır.

Aynı nitelikte birbirinin devamı olan 7. ve 8. Bölümlerde Gazi İskender Paşa'nın nesli konu edilmiştir. Yedinci Bölümde (s. 65-72) Gazi İskender Paşa'ya ait Şecere (Soyağacı) verilmiş ve buna bağlı olarak açılan 8. Bölümde İskender Paşa'nın oğulları (3 oğul)

ve torunları tanıtılmıştır. İskender Paşa'nın ilk oğlu Ahmet Paşa'dır. Diyarbakır'a yakın Rakka Valiliği'nde bulunmuştur (s. 64). İkinci oğul Derviş Paşa, Kudüs'ü şerif Mutasarrıflığı yapmıştır (s. 82). İskender Paşa'nın üçüncü oğlu olan Mehmet Paşa, Mirlivalık rütbesini almış ve çeşitli görevlerde bulunmuştur (s. 85). Aynı bölüm içerisinde Gazi İskender Paşa'nın evlatları tanıtılırken Rufailik⁽¹⁾ ve Kadirilik⁽²⁾ hakkında çok yüzeysel olmakla birlikte bilgi verilmiş ve Gazi İskender Paşa'nın evlat ve torunlarının eserleri, hizmetleri, şiirlerinden örnekler de verilerek anlatılmıştır. Kitabın Ekler kısmında, kitapta yer alan olaylar, tanıtılan kişiler ve hizmetleri belgelerle (Belgelerin içinde mektuplar, soyağacı şeması, mülkname, vakıfname örnekleri, Diyarbakır İskender Paşa Camii ve Ahlat İskender Paşa Camii plânları bulunmaktadır [s. 72-99]). İspatlanmaya, fotoğraflarla⁽³⁾ tanıtılmaya çalışılmış, sözlük kısmı ile okuyucuya yardımcı olunmaya gayret edilmiştir. Kapsamlı ve isabetli bir seçim olduğuna inandığımız Bibliyografya kısmı ile eser araştırmaya açık bir görünümle sona ermektedir.

- (1) Yazar Rufailik hakkında şu bilgileri vermektedir: "... Bu tarikatın pîri (Seyit Ahmedü-Rufayül-Hüseyin) adında bir şeyhtir. Rufailikte nefis terbiyesi riyazettir. Buda dokuzdur. Üç riyazeti bitiren derviş, (Çavuşluk) mertebesine, beşinci riyazette (Nekabet) mertebesine girer. Zülcelali velikran zikrinden sonra bu mertebeye çıkılır. Rüfailer siyah sarık sararlar. Onlarca siyah sarık sünnettir..." (s. 89).
- (2) Yazarın Kadirilik hakkında verdiği bazı bilgileri aynen aktarıyoruz: "... Bu tarikatın pîri de Şeyh Abdülkadir Geylanîdir. Aslen Türk olduğu sanılmaktadır.... Şeyhler lata giyerlerdi. Kadirilikte zikir etmeye Devranî zikri adı verilmektedir. Buda Rüfailik gibi şubelere ayrılmıştır... Bunların pek çok tekkeleri vardı. Bunlarda ayrıca Harem ve Selamlık dairelerini kapsardı. Selamlıklarda, özellikle dinî bayramlarda müridlere ve fakirlere yemekler ikram edilirdi. Yemeklerden sonra misafirler Şeyh'in odasında toplanırlardı. Şeyh efendiler bilgili olduklarından, tasavvuftan, kelâm ve edebiyattan söz açarlar ve öğütler verirlerdi..." (s. 90).
- (3) Kitapta yer alan fotoğraflar: 1. Van Kalesi'nin görüntüsü, 2. Van İskender Paşa Camisi'nin kalıntısının görüntüsü, 3. Ardanuç Camisi'nin fotoğrafı, 4. Diyarbakır İskender Paşa Camisi ve Köşküne ait fotoğraf, 5. Ahlat İskender Paşa Camii fotoğrafı, 6. İskender Paşa'nın Kanunî Sultan Süleyman Han'ın bir mesajını İran Şahı Tahmasp'a takdim törenine ait minyatürün fotoğrafı, 7. İskender Paşa'nın Ardanuç'u fethi sonunda Kalebeyi tarafından kendisine verilen La'l Kadehi Kanuni Sultan Süleyman'a takdimi töreninin minyatürünün fotoğrafı.